

شهر زیست پذیر
از مبانی تا معانی

نویسنده

دکتر علیرضا بندرآباد

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

سرشناسه	:	بندر آباد، علی رضا
عنوان و نام پدیدآور	:	شهر زیست پذیر: از مبانی تا معانی / نویسنده علیرضا بندر آباد.
مشخصات نشر	:	تهران: آذرخش، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	:	۱۹۰ ص: مصور (سیاه و سفید)، نقشه، جدول.
شابک	:	۴۸۰۰۰ ریال ۷-۳۸-۵۸۸۱-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	شهرسازی
موضوع	:	شهرسازی -- طرح و برنامه ریزی
موضوع	:	شهرسازی -- نمونه پژوهی
موضوع	:	نوسازی شهری
موضوع	:	کیفیت زندگی
رده بندی کنگره	:	۹۰۵۰/ب ۹ ش ۹ NA۱۳۹۰
رده بندی دیویی	:	۷۱۱/۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۴۴۳۳۴۸

آذرخش

www.azarakhshpub.com

شهر زیست پذیر

مؤلف: علیرضا بندرآباد

ویراستار علمی: آزاده شاهچراغی

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ جلد

چاپ و صحافی: کهنمونی زاده

صفحه آرائی: یوسفی ۰۹۱۹۷۳۷۳۶۶۴

قیمت: ۴۸۰۰۰ ریال

تهران - خیابان انقلاب - روبروی دانشگاه تهران - نیش خیابان
دانشگاه - پاساژ فرشته - شماره ۱۳۲۰ - کتابفروشی ارس

تلفن: ۶۶۴۹۳۳۰۱ - ۶۶۴۱۷۳۴۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۸۱-۳۸-۷

فهرست مطالب

۱۷	پیشگفتار.....
۲۱	مقدمه.....
۲۳	فصل اول: خاستگاه اندیشه‌های نوین در شهرسازی.....
۲۵	۱- شهر توانا.....
۲۸	۲- شهر یادگیری.....
۳۰	۳- شهر آرمانی.....
۳۲	۴- شهر برنامه‌ریزی.....
۳۳	۵- شهر تاب آور.....
۳۵	۶- شهر امن.....
۳۷	۷- شهر دوستدار کودک.....
۳۹	۸- شهر دوستدار سالمند.....
۴۲	۹- شهر خلاق.....
۴۴	۱۰- شهر زیست‌پذیر.....
۴۷	فصل دوم: شهر زیست‌پذیر.....
۴۹	مقدمه.....
۴۹	زیست‌پذیری چیست؟.....
۵۰	تعاریف زیست‌پذیری و شهر زیست‌پذیر.....
۵۲	اصول و معیارهای شهر زیست‌پذیر.....
۵۲	۱- منشور خیابان ایده آل.....
۵۶	۲- اصول اجتماعی.....
۵۷	۳- اصول طراحی.....
۵۸	۴- عوامل تقویت‌کننده.....
۶۱	۵- ترافیک و اهمیت پیاده.....
۶۳	۶- معیارهای پایه.....
۶۵	۷- همستان.....
۶۷	۸- عوامل تقویت‌کننده دیگر.....
۶۹	۹- منطقه بندی و کاربری زمین.....
۷۰	۱۰- شهر زیست‌پذیر به عنوان موجود زنده.....
۷۱	۱۱- شاخصهای شهر ونکوور.....
۷۲	۱۲- شاخص‌های کیفیت زندگی.....
۷۴	جمع‌بندی شاخص‌ها.....

فصل سوم: شهر زیست‌پذیر در عمل (نمونه موردی)..... ۸۱

۸۳	مدل ونکوور.....
۸۳	بخش منطقه‌ای ونکوور بزرگ (GVRD).....
۸۵	آینده‌مان را بسازیم.....
۸۷	طرح راهبردی منطقه زیست‌پذیر (LRSP).....
۸۸	شاخص‌های کلیدی برنامه (اندازه‌گیری) (LRSP).....
۹۰	همستان‌های کامل.....
۹۱	توسعه بصورت فشرده.....
۹۱	فضای سبز.....
۹۲	حمل و نقل.....
۹۲	پیشگامی منطقه پایدار (SRI).....
۹۳	بعد اجتماعی.....
۹۳	بعد اقتصادی.....
۹۴	بعد محیطی (بوم‌شناختی).....
۹۴	بعد فرهنگی.....
۹۵	برنامه‌ریزی برای پایداری شهری دراز مدت (Cities PLUS).....
۹۶	زیست‌پذیری در یک افق زمانی ۱۰۰ ساله.....
۹۷	خلق برنامه ۱۰۰ ساله.....
۹۸	یک رویکرد مشارکت جویانه.....
۹۸	نتیجه‌گیری.....

فصل چهارم: شاخص‌های زیست‌پذیری؛ خوانشی نوین..... ۱۰۱

۱۰۳	رابطه زیست‌پذیری و پایداری.....
۱۰۵	مدل مفهومی شهر زیست‌پذیر.....
۱۱۰	نتیجه‌گیری.....

فصل پنجم: شکل شهر زیست‌پذیر؛ تجلی معنی محیط کالبدی..... ۱۱۳

۱۱۵	بخش اول: مروری بر زمینه‌های شکلی شهر.....
۱۱۵	مقدمه.....

۱۱۵	 شکل شناسی شهری
۱۱۷	 عوامل مؤثر در شکل گیری شهر
۱۱۷	 عناصر تغییر دهنده شکل شهر
۱۲۰	 ابعاد شکلی فضای شهری
۱۲۵	 عناصر تغییر کاربری زمین
۱۲۸	 فرم های توسعه
۱۳۶	 الگوهای شناخته شده توسعه فضایی شهر
۱۴۱	 معیارهای مطلوبیت شکل شهر
۱۴۳	 دستیابی به فرم شهری پایدار
۱۵۱	 جمع بندی عناصر تغییر شکل و تبیین مدل مفهومی
۱۵۴	 بخش دوم: معنی شکل شهر زیست پذیر
۱۵۴	 مقدمه
۱۵۵	 تحلیل عوامل
۱۶۲	 ظرفیت بُرد
۱۶۳	 معیارهای سنجش ظرفیت بُرد
۱۶۳	 مدل مفهومی الگوی سنجش ظرفیت بُرد شکل شهر زیست پذیر
۱۶۴	 تبیین مدل عملیاتی
۱۶۵	 ۱- بستر (زمینه) طبیعی
۱۶۶	 ۲- الگوی تاریخی
۱۶۶	 ۳- سیاست های مدیریت شهری
۱۶۸	 ۴- ارزش ها (هنجارها)
۱۶۹	 ۵- فعالیت
۱۷۰	 ۶- اقتصاد شهری
۱۷۱	 مدل عملیاتی سنجش ظرفیت بُرد شکل شهر زیست پذیر
۱۷۳	 فصل ششم: بسوی شهر زیست پذیر در ایران
۱۸۲	 پیوست
۱۸۳	 منابع و مأخذ
۱۹۰-۱۸۹	 خلاصه انگلیسی کتاب

یادداشتی بر کتاب به قلم دکتر حمید ماجدی

اکنون در دوره ای به سر می بریم که مسائل شهرسازی و نیز مفاهیم شهری و شهروندی به مهمترین مسائل موثر بر ابعاد کمی و کیفی زندگی انسان مبدل شده است. پیش از این دوره نیز «شهر» در مفهوم عام آن اهمیت داشت اما در دوران معاصر این اهمیت توسط طیف وسیع تری از مردم و نیز طیف فراتری از متخصصان ادراک شده است. از اینرو پرداختن به «تئوری های جدید شهرسازی» که هریک با هدف حل مشکلات شهری، بهبود وضعیت زندگی در شهرها، ارتقاء کیفیت محیط شهر، مدیریت شهری و پیشبرد شهر به سوی مطلوب تر شدن، مطرح شده اند، بیش از پیش مهم است.

یکی از وجوه قابل توجه در کتاب پیش روی، یعنی «شهر زیست پذیر» پرداختن به یکی از نوین ترین مباحث در تئوری های اخیر شهرسازی می باشد که برای نخستین بار در ادبیات پژوهشی شهرسازی ایران معرفی شده است. علاوه بر معرفی این تئوری نوین، دکتر علیرضا بندگاندرآباد، تلاش کرده تا در طی پژوهشی چند ساله، برای اولین بار به مبحث «بررسی شکل شهر زیست پذیر» بپردازد و در این رهگذر راهکارهای اجرایی در خصوص بهبود کیفیت محیط شهر با گامی بر معیارهای بومی ارائه نماید. در حقیقت دو وجه بارز در این کتاب، از یک سو طرح و معرفی تئوری «شهر زیست پذیر» و از دیگر سو تلاش برای تدوین «معیارهای بومی و شکلی شهر زیست پذیر» است که این موضوع به عنوان گامی برای رفع مشکلات شهرها به ویژه مشکلات بومی (یا منحصر به) شهرهای کشورمان قابل تقدیر است.

همچنین از دیگر نکات قابل شهود و برجسته این کتاب، خلاصه و گزیده‌گویی، پرداختن به مفاهیم ریشه‌ای و به ویژه ارائه آنها در نمودارها، جداول، دیاگرام‌ها و ایدئوگرام‌های مفهومی به صورت ترسیمی می‌باشد که به نظر می‌رسد مباحث پیچیده، چندجانبه و همچنین چگونگی ارتباط مفاهیم با یکدیگر را برای خوانندگان به خصوص دانشجویان رشته شهرسازی و دیگر رشته‌های مرتبط، خواناتر، گویاتر و قابل درک کرده است.

تئوری‌های نوین شهرسازی اهم از شهر توانا، شهر خلاق، شهر آرمانی، شهرامن، شهر تاب آور، شهر دوستدار کودک یا شهر دوستدار سالمند و وبالاخره شهر زیست پذیر، هریک به نوبه خود ضمن طرح مساله‌ای عیان در شهر، مارا به سوی داشتن محیطی مطلوب تر برای زندگی و توسعه شهری پایدار رهنمون می‌سازد. تلاش پژوهشگرانی همچون دکترعلیرضا بندرآباد از آن رو قابل توجه و ارج نهادن است که در افق‌هایی روشن محیط زندگی انسانی و رابطه انسان با محیط زندگی‌اش را سامان می‌بخشد تا آینده‌ای پربارتر، شایسته مقام انسان، منبعث از آینده‌آل‌ها و رو به‌دنیایی نو را پیش روی ما قرار دهد. اما ارزشمندی این تئوری‌ها در آن است که با دیدی واقع‌گرایانه و در جستجوی یافته‌های قابل اجرا است.

دکتر حمید ماجدی

ریس دانشکده هنر و معماری

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات تهران

یادداشتی بر کتاب به قلم دکتر مجتبی رفیعیان

مدخل

عصر کنونی را می توان عصر دگرگونی های سریع و تحولات گسترده در شالوده های فکری و مدیریتی جوامع نامید. این دگرگونی های هرچند بر بستر گذشته و انباشته های ناشی از آن شکل گرفته است لیکن به هیچ وجه تشابهی با عناصر و ویژگی های گذشته خود ندارد. سرعت فزاینده در زمان، تغییرات مداوم و بنیادی در حوزه اقتصاد، فرهنگ و هنر، بروز روزافزون پیچیدگی های معنایی و نظری در قلمرو اندیشه، تنوع در باورهای علمی و زیستی به همراه بسیاری دیگر از اتفاقات مشهود و نامشهود باعث شده است تا نتوان به یک باور دائمی پایبند بود و پذیرش تغییر و دگرگونی بخشی از سیاست علمی نوین شده است. در شهرسازی (برنامه ریزی و طراحی شهری) نیز این روند به تبع دگرگونی های اجتماعی - اقتصادی آهنگی فزاینده داشته است به گونه ای که نظریات نوینی جهت تبیین مسائل پیچیده دنیای شهری امروز و حل آن ارائه گردیده است. نکته جالب این تحول نظریه ای، گرایش هرچه بیشتر نظریات به ابعاد انسانی و کیفیتی است که نهادینه سازی ارزش های مورد نظر جامعه انسانی را در غایت اهداف خود مدنظر قرار داده است.

بی تردید نمی توان گرایشات نوین حادث شده در قلمرو علمی شهرسازی را بدون درنگ و نظرافکنی در خواستگاههای نظری و تبیین روندهای دگرگون ساز گذشته تحلیل نمود. موقعیتی که ما در آن قرار داریم حاصل دانش جهانی بشری است که بر پایه تجارب و فراز و فرودهای گذشته استقرار و تکامل یافته است و لذا ضروری است ضمن توجه به ماهیت نظریات تبیین کننده واقعیت های کنونی شهرسازی، به بسترهای نظریه ای آن نیز کمال توجه را به عمل آورد. بر این اساس در سالیان اخیر در تبیین مفهوم شهر و ابعاد آرمانی آن نظریات متنوعی ارائه شده است. از مفهوم شهر آرمانی افلاطونی تا مفهوم شهر پایدار معاصر تا

مفهوم شهر تاب آور و زیست پذیر کنونی. تمامی این چرخش های مفهومی حکایت از ماهیتی بس پیچیده و تحول یابنده دارد که نمی توان به جبر و ایستایی با آن برخورد و مدارا نمود.

مفهوم شهر زیست پذیر که کانون توجه همکار ارجمند جناب آقای دکتر بندرآباد قرار گرفته است از جمله مفاهیم نوین تبیین کننده نظام های کنونی شهری است که به واسطه تحول در اندیشه و آرمان های جامعه معاصر، جایگاهی درخور و بایسته پیدا کرده است. هرچند محوریت این کتاب عمدتاً بر تبیین ابعاد و ماهیت شهر زیست پذیر متمرکز شده است که به نوبه خود ارزش اصلی علمی این کتاب را تشکیل می دهد، لیکن توجه به بسترهای نظری شکل دهنده تفکرات نوین نقطه ارزشمندی محسوب می شود که مخاطب را در سیر تحول مفهومی دیگرگونی ها قرار می دهد. استفاده از منابع جدید و علمی با تکیه بر بیان تصویری و غنای نظری این کتاب از جمله برجستگی های کتاب محسوب می شود که با کوشش چندساله آقای دکتر بندرآباد تدوین و به مخاطب علاقمند عرضه گردیده است.

اینجانب ضمن آرزوی موفقیت بیشتر برای این همکار پرتلاش و محقق جستجوگر، امیدوارم عرضه پژوهش های علمی در بیان نگرش های نوین شهرسازی، بتواند هرچه بیشتر به ارتقای دانش شهرسازی جامعه مان کمک کرده و زمینه غنای هرچه بیشتر اندیشه های شهرسازی را در حوزه نظری و حرفه ای فراهم آورد. برای این همکار گرامی آرزوی موفقیت هرچه بیشتر در بسط نظریات علمی شهرسازی را دارم.

پیشگفتار

انگیزه اصلی از ورود به وادی شهرسازی برای کسانی که دارای تخصص‌های دیگری نیز همچون رشته معماری می‌باشند، می‌تواند متفاوت باشد. شاید بتوان گفت جنبه کلان شهرسازی و اثر گذاری وسیع آن بر کیفیت زندگی شهروندان از یک سو و وجه بارز این رشته در عرصه پژوهش و میان رشته‌ای بودن آن از سوی دیگر از انگیزه‌های اصلی نگارنده این نوشتار بوده است. ورود به حوزه شهرسازی لاجرم نیازمند آشنایی با مبانی جدید این حوزه و علم روز می‌باشد. آنچه که در این راه جذاب می‌نمود مبحث پیچیده و روزآمد کیفیت زندگی و محیط و همچنین رقابت شهرهای مطرح جهان برای پیشستازی در عرصه زیست‌پذیری شهری است.

از این رو نگارنده در قالب مطالعات و پژوهش‌های دوره تحصیل در مقطع دکتری سعی نموده تا به سهم خود برگی از دفتر گسترده را ورق بزند. لذا به این منظور شهر زیست‌پذیر و جنبه‌های معنی دار آن و تجلی این معانی برگزیده شد که کتاب حاضر را می‌توان برگرفته از مطالعات و پژوهش‌های مذکور دانست. هدف اصلی از نگارش این کتاب، باز شدن باب جدیدی از مباحث به روز و مطرح در حیطه تئوری‌های نوین شهرسازی جهان بوده تا بتواند زوایای جدیدی از تجلی‌های کالبدی و عینی یکی از این تئوری‌ها را که بصورتی مداوم در حال افزایش هستند- نمایان سازد. شاید بتوان وجه تمایز کتاب را در استفاده از آخرین منابع موجود در بحث زیست‌پذیری و شهر زیست‌پذیر و همچنین گزیده گویی آن در قالب نظریه‌های مفصل شهرسازی و جلوگیری از خروج از حوصله مخاطبین دانست.

ساختار کتاب از شش فصل تشکیل شده است. در فصل اول خاستگاه اندیشه‌های نوین شهرسازی مورد توجه قرار گرفته‌اند. وجوه اشتراک و افتراق بین تئوری‌های جدیدی همچون شهر توانا، شهر یادگیری، شهر

آرامانی، شهر برنامه‌ریزی، شهر تاب آور، شهر امن، شهر خلاق و شهرهای دوستدار کودک و سالمند به صورتی اجمالی با شهر زیست‌پذیر بررسی شده تا دقیقاً منظور از کیفیت زندگی در قالب زیست‌پذیری و جایگاه آن در ادبیات توسعه پایدار شهری پدیدار گردد. در فصل دوم مفصلاً به بحث شهر زیست‌پذیر و معیارهای آن برای دستیابی به چارچوبی قوی پرداخته شده است. این مطالعات ناگزیر باید به بررسی نمونه موردی و ملموس یک شهر زیست‌پذیر منجر شود و طبیعتاً این مسئله در فصل سوم و در مورد شهر ونکوور در کشور کانادا به عنوان یکی از زیست‌پذیرترین شهرهای جهان مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته است. فصل چهارم کتاب به خوانشی نوین از شاخص‌های زیست‌پذیری اختصاص دارد تا بتواند فارغ از نگاه‌های متفاوت از زوایای گوناگون به بحث شهر زیست‌پذیر، مدلی مفهومی شامل شاخص‌های عمومی شهر زیست‌پذیر را معرفی نماید. لیکن این معرفی، معانی متفاوتی را ممکن است در بر گیرد. معنی مورد نظر در این کتاب همان معنی شکلی یا معنی و تجلی محیط کالبدی در شهر می‌باشد. از آنجاییکه یافتن ما به ازای مطلق شکلی برای شهر زیست‌پذیر، بدلیل پویایی شکل شهر، کاری تقریباً غیر ممکن می‌باشد، لذا کتاب به بررسی مدلی عملیاتی برای سنجش ظرفیت شکل شهر برای دستیابی به زیست‌پذیری بیشتر در بخش دوم فصل پنجم پرداخته است. ما حاصل بررسی‌ها و مطالعات کتاب در فصل ششم به نتیجه‌گیری مباحث و یافته‌های آن اختصاص داشته و سعی در جمع‌بندی مطالب کتاب به عنوان نظرات اصلی نگارنده دارد.

در فرآیند تدوین کتاب، گردآوری مطالب به گونه‌ای انجام شده است که مخاطبین دانشگاهی به ویژه از آن بهره‌مند باشند. دانشجویان رشته شهرسازی خصوصاً دانشجویانی که در طول دروس سیر اندیشه‌های شهرسازی، مبانی برنامه‌ریزی و طراحی شهری به پژوهش می‌پردازند، می‌توانند از مخاطبین عمده کتاب باشند. همچنین سعی شده است که نظر اساتید محترم در معرفی منابع و ملزومات تئوری‌های جدید شهرسازی برای تحقیقات گسترده‌تر آینده در این زمینه جلب شود.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از زحمات و الطاف همراهان تدوین، چاپ و نشر این کتاب سپاسگزاری نمایم. در ابتدا از همراهی‌های خانوادهم بویژه همسر گرامی خانم دکتر آزاده شاهچراغی که زحمت ویرایش علمی کتاب را متقبل شدند قدردانی می‌نمایم. از زحمات اساتید گرامی که همواره در طول دوره‌های تحصیل و تدریس مشوق و راهنمای من بودند بویژه دکتر حمید ماجدی نهایت سپاس را دارم. همچنین از آقای دکتر مجتبی رفیعیان بدلیل زحمت یادداشتی بر کتاب سپاسگزاری می‌نمایم. در اینجا لازم است از مساعدت‌ها و همراهی‌های جناب آقای دولت آبادی و انتشارات آذرخش بدلیل فراهم آوردن شرایط مناسب نشر تشکر و قدردانی بنمایم.

از همه عزیزان و مخاطبان محترم کتاب، اساتید و دانش پژوهان صمیمانه درخواست می‌نمایم که نگارنده را در جهت بهبود و اصلاح مطالب کتاب در آینده، با نظرات و پیشنهادات سازنده خود یاری نموده و راه را برای تحقیقات بعدی چه در زمینه کتاب و چه در زمینه‌های مرتبط دیگر هموار سازند.

علیرضا بندرآباد
مرداد ۱۳۹۰